

ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1770

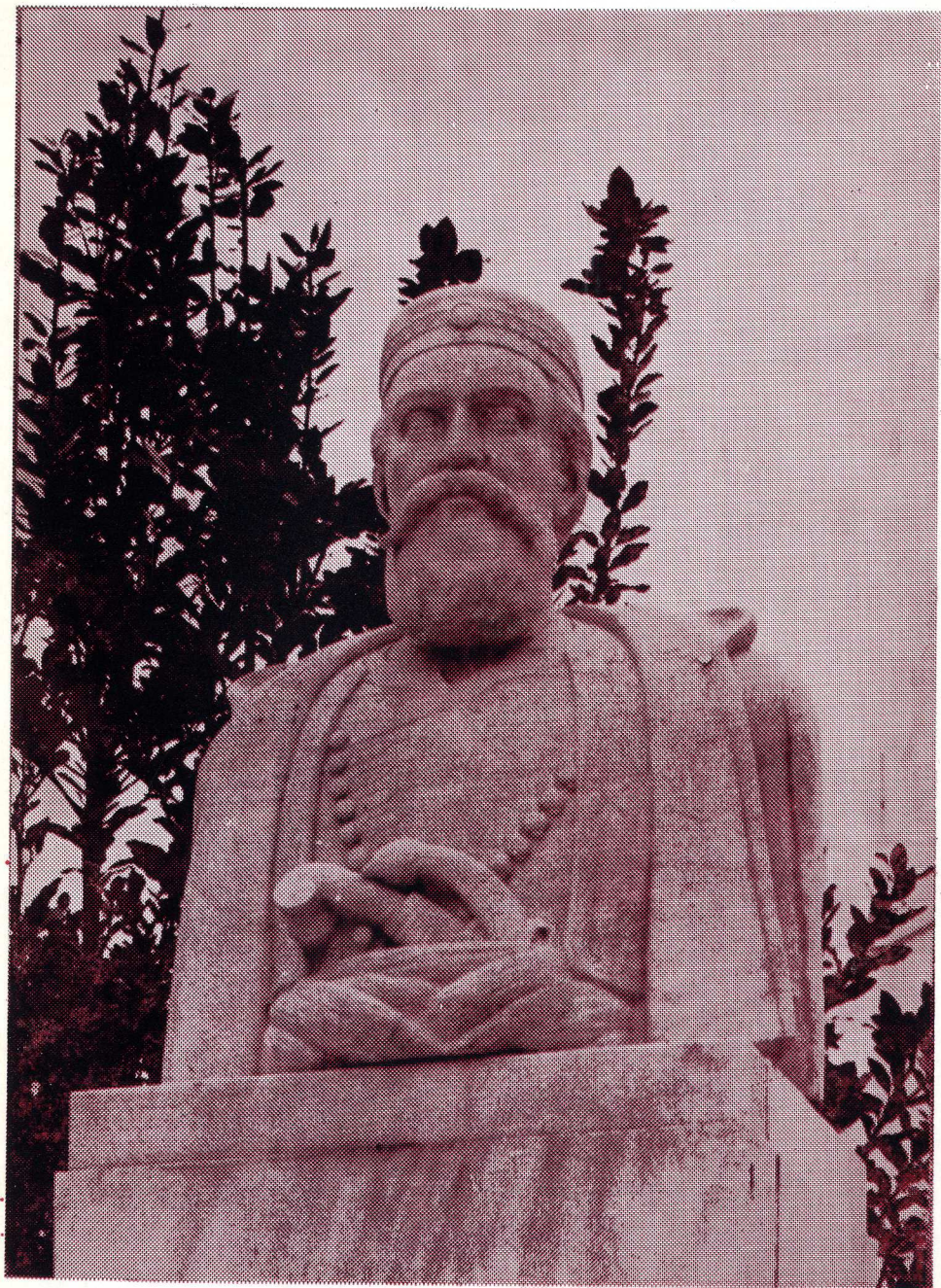
Κ Α Ι

Ο ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

*Διάλεξη οργανωθείσα υπό του Δήμου
Ἡρακλείου στις 23 Ἰουνίου 1971 στήν
αἴθουσα τοῦ Ἐμπορικοῦ καί Βιο-
μηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἡρακλείου.*

ΕΚΔΟΣΗ ΒΑΓΓΕΛΗ ΑΠ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟ - ΚΡΗΤΗΣ
1971

323
3 Α
ΙΑ

Η ΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΩ ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗ

Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει διακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς Κρητικῆς Ἑλευθερίας Δασκαλογιάννη, ὁ Δῆμος τῆς πόλεως Ἡρακλείου, ὅπου ἐμαρτύρησεν, ὠργάνωσε εἰς μνήμην του σχετικὴν ὁμιλίαν, γενομένην ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ιστοριοδίφου κ. Στεργίου Σπανάκη τὴν 23 Ἰουνίου 1971 εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἡρακλείου ἐνώπιον τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης κ. Εὐγενίου, τῶν Ἀρχῶν τῆς πόλεως, Διοικητικῶν, Στρατιωτικῶν, Δικαστικῶν κλπ. καὶ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου.

Ἡ ὁμιλία περιέχει ἐνδιαφέροντα νέα στοιχεῖα διὰ τὴν περίοδον τῆς πρώτης Κρητικῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1770. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐθεωρήθη σκόπιμον, ὅπως ἐκδοθῇ εἰς φυλλάδιον, δαπάναις τοῦ Δήμου Ἡρακλείου.

Οἱ Σφακιανοὶ φημίζονται γιὰ τὸ παρόστημά τους καὶ τῆς πολιτικῆς ὁρεγίς τους καὶ ὅσοι ἐπισκέφτηκαν τὴν ἵσχυρίαν τους τοὺς ἱθαῦμας καὶ τοὺς περιγράφουσι μὲν

17 ΙΟΥΝΙΟΥ 1771 — 17 ΙΟΥΝΙΟΥ 1971

Διακόσια χρόνια συμπληρώνονται από τότε που ξμαρ-
τύρησε ἐδῶ, στὸ τουρκοκρατούμενο Μεγάλο Κάστρο, ὁ
πρῶτος Κρητικὸς ἐπαναστάτης, πού, ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ
χρόνια δουλείας, σήκωσε ὅπλα στὸν πανίσχυρο δυνάστη!

Ἄς ἀναδ φήσουμε τὶς δέλτους τῆς ἐνδοξης Κρητικῆς Ἱστο-
ρίας νὰ παρακολουθήσουμε τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς
ἄτυχης ἐπανάστασης, πού φέρει τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγω-
νιστοῦ της.

Ἀλλὰ πρῶτα ἄς ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὴν ἱστορία τοῦ
χώρου, ὅπου διαδραματίστηκαν τὰ γεγονότα, δηλαδή τῆς
ἐπαρχίας Σφακίων, γιατί οἱ ἐπαναστατικὲς ρίζες τῶν Σφα-
κιανῶν βυθίζονται βαθειὰ στοὺς προηγούμενους αἰῶνες.

Οἱ Κρητικοὶ πού κατοικοῦν στὴν ὄρεινὴ αὐτὴ ἐπαρχία,
οἱ Σφακιανοὶ ἢ Σφακιῶτες, περισσότερο ἐνδογαμικοὶ ἀπὸ
τοὺς ἄλλους Κρητικούς, διατήρησαν καὶ διατηροῦν ἀκόμη
καὶ σήμερα τὸν ἀρχαῖο κρητικὸ, δωρικὸ ἀνθρωπολογικὸ
τύπο. Ὅταν τὸ 1182 ἦλθαν στὴν Κρήτη τὰ 12 ἀρχοντό-
πουλα τοῦ Βυζαντίου τὰ Σφακιά δόθηκαν στὴν οἰκογένεια
τῶν Σκορδίλιδων, ὅπως ἀναφέρει τὸ σχετικὸ παραχωρητή-
ριο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. (Χριστ. Κρήτη,
Β' 43).

Οἱ Σκορδίλιδες ἔκαναν ἐπιμιξίες μὲ τὸ ἐγχώριο στοιχεῖο
καὶ κατὰ τὴ Βενετοκρατία οἱ περισσότεροὶ ἐξέχοντες Σφα-
κιανοὶ φέρουν τὸ ἐπώνυμο Σκορδίλης, ὅπως ἀναφέρει ὁ Φο-
σκαρίνι στὴν ἐκθεσὴ του τοῦ 1575 (f°. 57v) καὶ ὁ Τρβὰν
στὸ Χρονικὸ του, (σελ. 81): Σκορδίλης Ψαρομήλιγγος,
Σκορδίλης Σαρακηνός, Σκορδίλης Τραχηνός κλπ. Καὶ ἡ με-
γάλη γενιὰ τῶν Παττακῶν τῆς Ἱμπρου καταγόταν ἀπὸ
τοὺς Σκορδίλιδες.

Οἱ Σφακιανοὶ φημίζονται γιὰ τὸ παράστημά τους
καὶ τὶς πολεμικὲς ἀρετὲς τους καὶ ὅσοι ἐπισκέφτηκαν τὴν
ἐπαρχία τους τοὺς ἐθαύμασαν καὶ τοὺς περιγράφουν μὲ

θαυμασμό. Ὁ Φοσκαρίνι τοὺς θαυμάζει καὶ ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του (1^ο 58) ὅτι εἶναι πρὸ παντὸς ἀνδρεῖοι καὶ χειρίζονται τόσο καλὰ τὸ τόξο καὶ τὸ ἀρκομπούζιο ὅσο μπορεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς.

Ὁ Γάλλος βοτανολόγος Pierre B Ion πού ἐπισκέφτηκε τὰ Σφακιὰ τὸ 1550 τοὺς περιγράφει μὲ τὰ ἴδια περίπου λόγια, πού τοὺς περιέγραψε ἀργότερα καὶ ἓνας ἄγνωστος Κρητικὸς ριμαδὸρος στὸ τραγούδι τοῦ Ἀληδάκη :

.. Καὶ μπογαράδες καὶ λιγνοὶ μὲ τσοὶ μακρὲς χεροῦκλες
καὶ μὲ τὰ στήθια τ' ἀνοικτὰ καὶ μὲ τσοὶ ποδαροῦκλες,
μὲ τὰ μακρὲ ντωνε μαλλιά, μὲ τσοὶ πισωκανκάλες,
τὰ μπέθια των τὰ μαλλιαρὰ καὶ τσ' ἀνοιχτὲς κοντάλες
Καὶ μιὰ τουφέκα γαργερὴ βυστοῦσιν εἰς τὴ χέρα
στὴ μέση ἓνα μπίστολο καὶ μιὰ σκουρομαχαίρα,
στὴ ράχη ἓνα σάκκουλο μὲ τὰ χοντρά βυστάγια....

Κατὰ τὴ Βενετοκρατία τὰ Σφακιανὰ βουνὰ δὲν συμπεριελήφθησαν στὰ 394 φέουδα, πού μοίρασαν τὴν Κρήτη οἱ Βενετοὶ καὶ τὴν διένειμαν στοὺς ἀποίκους, πού ἐγκατάστησαν στὸ νησί. Ἡ ποιμενικὴ κτηνοτροφία ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποζοῦσαν οἱ ὄρεινοὶ κάτοικοι ἦταν πάντα στὰ χέρια τῶν ὀρεσιβίων Κρητικῶν, πού ζοῦσαν πάνω στὰ βουνὰ τους ἀπομονωμένοι, μισοελεύθεροὶ καὶ σχεδὸν ἀσύδοτοί. Οἱ ἄγονοι βράχοι τῶν Λευκῶν Ὀρέων δὲν τράβηξαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κατακτητῆ. Οἱ Σφακιανοὶ δὲν εἶχαν τίς ὑποχρεώσεις πού εἶχαν φορτώσει οἱ Βενετσάνοι φεουδάρχες στοὺς κατοίκους τῶν πεδινῶν καὶ γόνιμων περιοχῶν, τοὺς ὁποίους εἶχαν ὑποχέριους σὲ κάθε στιγμή.

Τὰ Σφακιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀποτελοῦσαν μιὰ ἰδιότυπη διοικητικὴ περιφέρεια. Ὅλες οἱ ἐπαρχίες τῆς Κρήτης διοικούνταν ἀπὸ καστελάνους, πού ἡ δικαιοδοσία τους ἦταν περισσότερο στρατιωτικὴ παρὰ πολιτικὴ. Τὰ Σφακιὰ διοικούνταν ἀπὸ Προβλεπτῆ, πού ἦταν πολικὴ προσωπικότητα, μὲ εἰδικὲς πολιτικὲς καὶ δικαστικὲς ἐξουσίες. Διηλαδὴ ὑπῆρχε εἰδικὸ διοικητικὸ καθεστῶς μόνο γιὰ τὴν ἐπαρχία Σφακιῶν.

Οἱ Βενετοὶ μόλις σταθεροποιήθηκαν στὴν Κρήτη ἔκτισαν σὲ κάθε ἐπαρχία ἓνα φρούριο, τὸ Καστέλο, γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ διοικητῆ, τοῦ καστελάνου κοὶ τῆς φρουρᾶς του. Στὰ Σφακιά δὲν ἔκτισαν τέτοιο καστέλι τοὺς πρῶτους αἰῶνες. Τελευταῖα ἔκτισαν καὶ στὴ Χώρα ἓνα μικρὸ καὶ ἀσήμαντο φρούριο, γιὰ τὴ στέγαση τοῦ προβλεπτῆ καὶ τῆς ὑπηρεσίας του. Ἀλλὰ δὲν ἀποτέλεσαν ποτὲ καστελανία.

Οἱ προβλεπτές καὶ οἱ ρετούρηδες τῶν Χανίων προσπαθοῦσαν νὰ συγκρατοῦν τοὺς Σφακιανοὺς μὲ εἰρηνικὰ μέσα, γιὰ νὰ μὴν κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνά τους καὶ νὰ ἐνοχλοῦν καὶ νὰ ζημιώνουν μὲ τὶς ἐπιδρομὲς τους τοὺς φεουδάρχες Βενετσάνους καὶ ντόπιους. Οἱ Σφακιανοὶ ἦταν οἱ μόνοι ἀπὸ τοὺς Κρητικούς ποὺ δὲν αἰσθάνθηκαν τὸ βενετσάνικο ζυγὸ καὶ τὶς πιέσεις τῶν φεουδαρχῶν. Οἱ Σφακιανοὶ δὲν ἐπιστρατεύονταν στὶς ἐξουθενωτικὲς ἀγγαρεῖες καὶ τὴν οἰκοδόμηση τῶν τειχῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων ἔργων. Στὸν πολῦτιμο κώδικα τοῦ Καστροφύλακα ἀναφέρονται οἱ ὀφειλὲς ἀγγαρειῶν τῶν ἐπαρχιῶν ὅλων ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Σφακιά. Ὁ ἴδιος κώδικας ἀναφέρει ὀνομαστικὰ ὅλα τὰ χωριά τῆς Κρήτης μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων τῶν ἱκανῶν γιὰ ἐργασία. Καὶ ὁ Foscarini ἀναφέρει ὅτι οἱ Σφακιανοὶ ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὴν ἀγγαρεία καὶ τὶς γαλέρες (I^o 59v).

Ἀλλὰ παρ' ὅλη αὐτὴ τὴ σχετικὴ ἐλευθερία οἱ Σφακιανοὶ ἐξακολουθοῦσαν τὶς ἐπιδρομὲς τῶν στὶς πεδινὲς περιοχὲς καὶ ἐζημίωναν τοὺς φεουδάρχες. Δὲν ἔλειπαν ἐπίσης οἱ μικροεπαναστάσεις στὴ Δυτικὴ Κρήτη, στὶς ὁποῖες ἔπαιρναν μέρος καὶ οἱ Σφακιανοί, ὅπως στὴ γνωστὴ καὶ διαπιστωμένη τῶρα ἀπὸ νεώτερες ἐρευνες, ἐπανάσταση τοῦ Κανταβολέου.

Γι' αὐτὸ ἡ Βενετία ἔστειλε τὸ 1569 τὸν τρομερὸ Μαρίνο Καβάλι γιὰ νὰ καθησυχάσει τὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Δυτικῆς Κρήτης. Ὁ Καβάλι, ὁ πιὸ αἰμοβόρος, μὲ κακοῦργα ἐνστικτα, ἀπὸ ὅλους τοὺς γενικοὺς Προβλεπτές ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἐξεστράτευσε στὰ Σφακιά μὲ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη καὶ κατὰστρεψε τὰ πάντα. Χάλασε τὰ χωριά, δὲν ἄφησε πέτρα ἐπὶ πέτρας καὶ ἐξολόθρευσε πολλοὺς Σφα-

κιανούς. Αίχμαλώτισε επίσης πολλούς και άλλους ανασκολόπησε και άλλους εξόρισε. Όσοι προφθάσαν βγήκαν στα βουνά για να γλυτώσουν. Άλλα ο Καβάλι τους επεκήρυξε και έδήλωσε, ότι ο μόνος τρόπος για να τους δοθεί χάρη ήταν να του παρουσιάσουν την κεφαλή ενός στενοῦ συγγενῆ των! Άνεφέρεται σάν παράδειγμα, ότι ένας παπᾶς από τους Πάτερους – Ζάππα παρουσιάστηκε στον Καβάλι με δυο αδελφούς του και δυο γιους του με ένα κεφάλι ο καθένας τους. Σκότωσαν ένα άλλο γιό του, ένα γαμπρό του και δυο άνεψούς του! Η καταστροφή των Σφακιῶν τότε ήταν ολοκληρωτική, ὅπως και κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, ὕστερα από ἑκατὸ χρόνια.

Ὑστερα ἀπὸ τὸν Καβάλι ἦλθε τὸ 1574 ὁ Γενικὸς Προβλεπτὴς Γκιάκομο Φοσκαρίνι, ὁλωσδιόλου τὸ ἀντίθετο τοῦ Καβάλι. Συνετὸς καὶ πολιτικότερος χρησιμοποίησε τὴν πειθὼ ἀντὶ τὴν βία γιὰ νὰ πειθαρχήσει τοὺς ἀτίθασους Σφακιανούς περὶ διαφύγαν τὸ προγκρόμ τοῦ Καβάλι καὶ νὰ καθησυχάσει τὰ πνεύματα. Πῆγε στὰ Σφακιά ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση τῶν ἰδίων τῶν Σφακιανῶν, οἱ ὅποιοι τὸν ὑποδέχτηκαν με σημαῖες. Ὁ Φοσκαρίνι ἔκανε συμφωνία με τοὺς Σφακιανούς, πὺ σύμφωνα μ' αὐτὴ ἀνάλαβαν τὴν ὑποχρέωση νὰ στέλνουν ὁκτῶ ἄνδρες γιὰ κάθε γαλέρα ποὺ θὰ ἐξοπλιζόταν στὰ Χανιά, ὅπου τοὺς κάλεσε καὶ πῆγαν με πανηγυρικὴ πομπή με τίς σημαῖες τους.

Τὸ 1589 ὁ Γεν. Προβλεπτὴς Zuanne Mocenigo ἀναφέρει στὴν ἐκθεσὴ του (Μνημεῖα Ι, 9) ὅτι οἱ Σφακιανοὶ ἦταν τότε 2500 ψυχές. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ 900 ἦταν στρατεύσιμοι γιὰ τὸν ἐγχώριο στρατό. Ἀλλὰ δὲν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ πηγαίνουν στὶς ἀγγαρεῖς καὶ στὰ κάτεργα, γιατί θεωροῦνταν ἀρχοντορωμαῖοι, ἀπόγονοι τῶν 12 ἀρχοντόπουλων ποὺ ἀποίκισαν τὴν Κρήτη τὸ 1182, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων (Χρ. Κρ. Β' 38) ποὺ ἀνέφερα προηγουμένως.

Ὁ ἴδιος προβλεπτὴς ἀναφέρει, ὅτι πολλοὶ Σφακιανοὶ καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν Παπαδόπουλων, ἦταν ναυτικοί. Ἀρα ἀπὸ τὴν περίοδο ἐκείνη ἀσχολοῦνταν με τὰ ναυτικά

ἐπαγγέλματα. Τὰ βουνά τους ἦταν κατάφυτα ἀπὸ δάση πελώρων κυπαρισσῶν ποὺ τοὺς ἔδιναν τὴν ξυλεία γιὰ νὰ ναυπηγοῦν τὰ καράβια τους, μὲ τὰ ὁποῖα ὀργωναν ἀπὸ τότε τὶς θάλασσες.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1645 νέος κατακτητής, πιὸ βάρβαρος καὶ π.ὸ αἰμοβόρος, πάτησε τὰ χῶματα τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τότε ἀνοίγει μιὰ καινούργια σελίδα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, γεμάτη αἷμα καὶ δάκρυα. Σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Κρήτης, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Χάνδακα.

Οἱ ὀρδὲς τῶν Τούρκων ξεχύθηκαν στὶς πλούσιες περιοχὲς καὶ ἄρπαξαν τὰ κτήματα καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τῶν Βενετῶν καὶ Κρητικῶν ἀρχόντων. Τὰ ὀρεινὰ Σφακιά δὲν τράβηξαν τὸ ἐνδιαφέρον τους. Σὲ ὀρεινὰ χωρὶά γενικὰ οἱ Τούρκοι δὲν κατοίκησαν ποτέ. Σ' αὐτὰ κυριαρχοῦσε τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο ἐνῶ στὰ πεδινὰ κυριαρχοῦσαν οἱ Τούρκοι. Στὴν ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ 1834 ποὺ δημοσίεψε ὁ Pashley (II. 311) στὰ Σφακιά ἀνσφέρονται μόνο 848 οἰκογένειες Χριστιανῶν. Οὔτε ἓνας Τούρκος δὲν κατοικοῦσε τότε ἐκεῖ.

Τὸ 1648, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἡττὰ τῶν Σφακιανῶν μὲ τὸν Ματθαῖο Καλέργη στὴ μάχη τοῦ Ἀρμυροῦ Ἀποκορώνου, οἱ Τούρκοι μπῆκαν στὰ Σφακιά καὶ τὰ καταλάβαν.

Τὸ 1650 ἡ ἐπαρχία τῶν Σφακίων παραχωρήθηκε μὲ αὐτοκρατορικὸ μιλκναμὲ ὡς τεμλίκι, δηλαδή σὰν φέουδο, στὸ Γαζὶ Χουσεῖν πασά, ὡς ἀνταμοιβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης.

Τὸ 1658 ὁ Γαζὶ Χουσεῖν πασάς ἀφιέρωσε μὲ ἐπίσημο ἀφιερωτήριο μποστὰ στὸ Ἱεροδικαστήριό τοῦ στρατοπέδου τὸ τεμλίκι του αὐτό, δηλαδή τὴν ἐπαρχία Σφακίων, στὶς ἱερὲς πόλεις τῶν Μουσουλμάνων Μεκκα καὶ Μεδινά, καὶ ὅρισε νὰ στέλνονται κάθε χρόνο ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς ἐπαρχίας του 3000 γρόσια στοὺς φτωχοὺς τῆς Μεδινά καὶ 2000 γρόσια στοὺς φτωχοὺς τῆς Μεκκας. Δηλαδή τὰ Σφακιά, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα χωριά τῆς Κρήτης, ἔγιναν βακούφι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἔγιναν θεία κτήματα καὶ ὁ πρῶτος κά-

τοχος που το ἀφιέρωσε θεωρεῖται ἔπειτα ἐνοικιστῆς καὶ ἐπλήρωνε ἐνοίκιο, τὸ λεχόμενον ἰτζαρέ, στὸ ἴδρυμα που το ἀφιέρωσε. Οἱ κάτοικοι τῶν βακουφικῶν χωριῶν θεωροῦνταν προνομιοῦχοι. Ἀπολάμβαναν ὀρσμένες ἀσυδοσίες καὶ ἐλευθερίες, καὶ δὲν τοὺς καταπίεζαν ὅπως καταπίεζαν τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν, που δὲν ἦταν βακουφικά.

Πολλοὶ συγγραφεῖς που ἀπασχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῶν Σφακίων ἀναφέρουν, ὅτι οἱ Σφακιανοὶ δὲν πλήρωναν στοὺς Τούρκους ἄλλους φόρους παρὰ μόνο τὰ 5000 γρόσια, που ἔδιναν σὰν Ἱερὸ Δῶρο στὶς ἱερὲς πόλεις, μέχρι τὸ 1770. Ἡ ἀποψη αὕτη καταρρέει, ὕστερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση 45 ἐπισήμων ἐγγράφων τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου στὰ Κρητικά Χρονικά (Θ', 213-333) ἀπὸ τὸν γνωστὸν μας κ. Νικόλαο Σταυρινίδη, τῶν ἐτῶν 1659 μέχρι τοῦ 1770, που ἀφοροῦν τὰ Σφακιά. (Μὲ τὴν εὐκαιρία τούτη εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τονίσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὕτη τὴ μεγάλη σημασία που ἔχει γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης τὸ Τουρκικὸ Ἀρχεῖο Ἡρακλείου, καὶ ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ δημοσιευθεῖ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία τοῦ κ. Σταυρινίδη, γιὰ νὰ γίνει κτῆμα ὅλων καὶ κυρίως τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἰδιαιτέρας μας πατρίδος κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας).

Σύμφωνα μὲ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1690 οἱ Σφακιανοὶ ὄχι μόνο δὲν βρισκόταν σὲ πλεονεκτικὴ θέση σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους ραγιάδες τῆς Κρήτης ἀλλὰ πλήρωναν περισσότερους φόρους ἀπ' αὐτοὺς. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς φόρους, δηλαδὴ τὸν κεφαλικὸ φόρο τζίζιγιέ, τὴν δεκάτη τῶν προϊόντων τους, τὸ φόρο ἀδικημάτων καὶ ἐγκλημάτων, τὸ δεσποτικὸ φόρο καὶ ἄλλους ἀκόμη, οἱ Σφακιανοὶ πλήρωναν καὶ τὰ 5000 γρόσια ἐπὶ πλέον γιὰ τὸ Ἱερὸ Δῶρο.

Ὅπως εἶπα καὶ προηγουμένως οἱ Σφακιανοὶ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ ναυτιλία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Βενετῶν. Ἡ ἐπίδοσή τους στὸ ναυτικὸ ἐπάγγελμα ἐξακολούθησε καὶ τὸν πρῶτο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας. Τὰ βουνά τους τοὺς προσ-

τάτευαν από τις καταπιέσεις και τις ενοχλήσεις των αγάδων και απομονωμένοι και απερίσπαστοι ναυπηγοῦσαν τὰ καράβια τους στο Μπόσγιαλο και στο Λουτρό, με τὰ ὁποῖα ταξίδευαν σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο καὶ στὴ Μαύρη Θάλασσα, ἀποκομίζοντας πλούσια κέρδη. Ἡ Χώρα τῶν Σφακιῶν καὶ τὸ Λουτρό δὲν εἶδαν ἀσφαλῶς λαμπρότερες ἡμέρες. Οἰκοδομὲς καλύτερες ἀπὸ τὰ τούρκικα σεράγια. Ἀποθήκες γεμάτες διάφορα ἐμπορεύματα φερμένα ἀπὸ μακρινὲς χῶρες. Πλουσιοπάροχα τὰ μέσα γιὰ μὲν ζωὴ ἄνετη καὶ εὐχάριστη, πού τὴ ζήλευαν οἱ ἀγάδες καὶ αὐτοὶ οἱ πασάδες.

*εἶχαν καὶ τὰ καράβια τῶν ποὺ τῶνε κουβαλοῦσα
Σὰν μὲτηδες καὶ πρίγκιπες εἰς τὰ Σφακιά περνοῦσα*

Ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τὸν ἐλεύθερο κόσμον στὰ διάφορα λιμάνια ποὺ ταξίδευαν εἶχε, φυσικά, ἐπίδραση στοὺς Σφακιανούς ναυτικούς, στὸν τρόπο τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψης τους. Κάνοντας σύγκριση αὐτῆς μετὰ τὴν ἀβάσταχτη ζωὴ τῶν ραγιαδῶν τῆς Κρήτης ἡ ψυχὴ τους ἐπαναστατοῦσε καὶ ἡ σκέψη νὰ δοῦν τὸ νησί τους ἐλεύθερο διαμορφωνόταν καθαρότερη, διαυγέστερη.

Γιὰ τῆς ἐμπορικὲς δοσοληψίες τους καὶ τοὺς λογαριασμοὺς ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνουν γιὰ τὰ ἐμπόρια καὶ τὶς μεταφορὲς τους ἦταν ἀνάγκη νὰ μάθουν γράμματα. Οἱ σχέσεις, ἐμπορικὲς ἢ φιλικές, ποὺ δημιουργοῦσαν στὰ διάφορα λιμάνια τοὺς ἐπιβάλλαν νὰ μάθουν ξένες γλῶσσες, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ συνεννοοῦνται μετὰ τοὺς συνεργάτες τους στὸ ἐξωτερικό. Ἔτσι οἱ δουλειές τους τοὺς ἐπιβάλλαν νὰ μαθαίνουν γράμματα καὶ νὰ ἀποκτοῦν ἓνα πνευματικὸ ἐπίπεδο ἀνώτερο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ραγιαδες στέναζαν κάτω ἀπὸ τὸ γιγανθίσαν τοῦ γιανίτσαρου, ἀγράμματοι, ἀμόρφωτοι, δυστυχεῖς, μετὰ μόνη σκέψη τὴν ἐπιβίωσή τους.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐγγράμματους, μορφωμένους καὶ πολутаξιδεμένους Σφακιανούς ἦταν καὶ ὁ Ἰωάννης Βλάχος, ὁ γνωστὸς στὴν Ἱστορία Δασκαλογιάννης. Τότε, καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας σχεδὸν προσφωνοῦσαν δάσκαλο ὅποιο

ἤξερε νὰ διαβάζει ἔστω τὰ ἔντυπα γράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων. Τὸ κοινὸ κρητικὸ ἐπώνυμο Δασκαλάκης ἔχει τὴν ἐτυμολογία του ἀπὸ τὸ προσωνύμιο αὐτό. Καὶ ὁ Ἰωάννης Βλάχος ἦταν γνωστὸς στὰ Σφακιά μὲ τὸ ὄνομα Δάσκαλος καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ τουρκικὸ ἔγγραφο τοῦ 1750. (Σταυρινίδη, Συμβολὴ κλπ. Κρ. Χρ. Θ' 284) Bende Daskalo Yani Yazici Kasteli mezbur = Ὁ δοῦλος Δασκαλογιάννης γραμματικὸς τοῦ Καστελιοῦ.

Τὸ ἐπώνυμο Βλάχος ἀναφέρεται στὴν Κρήτη καὶ σὲ παλιὰ κρητικὰ κείμενα. Ἐνας ἀπὸ τοὺς λογιότερους καὶ πολυγرافότατους τῆς ἐποχῆς του ἦταν ὁ Ἡρακλειώτης Γεράσιμος Βλάχος, ποὺ γεννήθηκε ἐδῶ τὸ 1607. Ὁ Μουρέλλος μάλιστα ἀναφέρει στὴν ἱστορία του, ὅτι ὁ Δασκαλογιάννης ἦταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Γεράσιμου Βλάχου, ἀλλὰ δὲν τεκμηριώνει τὴν πληροφορία του, ὡς συνήθως.

Πότε γεννήθηκε ὁ Δασκαλογιάννης; Δὲν ξέρομε τὴν ἀκριβῆ χρονολογία τῆς γεννήσεώς του. Ἄλλοι ἀναφέρουν ὅτι γεννήθηκε τὸ 1722 καὶ ἄλλοι ἀναφέρουν τὸ ἔτος 1730. Οἱ χρονολογίες αὐτὲς εἶναι συμπερασματικὲς ἀπὸ ἄλλα γεγονότα, γιατί δὲν σώθηκε γραμμένη σὲ ληξιαρχικὰ β.βλία, ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλα ἱστορικὰ πρόσωπα, Βιτσέντσος Κορνάρος κλπ. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι γεννήθηκε στὴν Ἀνώπολη τῶν Σφακιῶν, ἓνα ὄρεινὸ χωριὸ σὲ ὑψόμετρο 600 μ., μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα περὶ τὰ δυὸ χιλιόμετρα, στὴ θέση τῆς ἀρχαίας δμώνυμης πόλης, φέουδο τῶν Σκορδιλῶν κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο. Ὁ πατέρας του ἦταν πλούσιος καραβοκύρης καὶ τὸν ἐμόρφωσε στὸ ἐξωτερικόν, πιθανότατα στὴν Ἰταλία ὅπου σπούδαζαν οἱ Κρητικοί, ἀφοῦ μιλοῦσε καὶ τὴν ἰταλικὴ γλῶσσα. Τὸ αἰάστημά του ἦταν μέτριο, ἀλλὰ ἦταν ὥραϊος καὶ εὐχαρῖς. Εἶχε φυσικὴ εὐφράδεια καὶ εὐκολὰ ἐπειθε. Εἶχε τέσσερις ἀδελφούς: Τὸ Νικόλαο ἢ Χατζὴ Σγουρομάλλη, τὸν Παῦλο, τὸ Μανοῦσο καὶ τὸν Γεώργιο. Εἶχε πᾶρει σύζυγο τὴ Σγουρομάλλην ἢ Ζανθομάλλην ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο καὶ εἶχε ἀποκτήσει 4 θυγατέρες καὶ δυὸ γυιούς: τὴ Μαρία, τὴν Ἀνθοῦσα, τὴν Ἐλευθεροῦσα, τὸ ὄνομα τῆς τετάρτης δὲν ἀναφέρεται, τὸν Ἀνδρέα καὶ τὸν Νικολάκη.

Εἶχε τέσσερα μεγάλα τριίστια καράβια καὶ ἐταξίδευε ὁ ἴδιος στὰ λιμάνια τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μαύρης θάλασσας. Στὶς συναλλαγές του δὲν δυσκολευόταν γιατί μιλοῦσε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἰταλικά καὶ τὰ ρωσικά. Οἱ ναυτεμπορικές του ἐπιχειρήσεις τὸν εἶχαν κάνει πλουσιότατο καὶ πρῶτο τῶν Σφακιανῶν σὲ πλοῦτο καὶ σὲ μόρφωση. Ἦταν ὁ μόνος στὴν Κρήτη ποὺ φοροῦσε εὐρωπαϊκὴ στολὴ μὲ καπέλο, ὅπως τὸν περιγράφει καὶ ὁ Μπάρμπα Παντζελιός :

*Κάθε Λαμπρὴ καὶ Κυριακὴ ἦβανε τὸ καπέλο
καὶ τοῦ Πρωτόπαλά ἔλεγε : Τὸ Μόσκοβο θὰ φέρω...*

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ναυτεμπορικές του δουλειές, ποὺ ἦταν ἡ κύρια ἀπασχόλησή του, ἔβλεπε καὶ μελετοῦσε τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τῶν ἐλεύθερων ἀνθρώπων καὶ συγκρίνοντάς τον μὲ τὰ βασιανιστήρια καὶ τὴν τυραννίαν τῶν συμπατριωτῶν του θὰ τοῦ γεννούνταν σκέψεις γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους. Ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρισκόταν τότε οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης ἦταν τέτοια ποὺ ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὅτι ἂν συνεχιστεῖ θὰ χαθεῖ ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Μὲ τέτοιους διαλογισμοὺς ὁ Δασκαλογιάννης βρέθηκε στὶς συσκέψεις τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ, ποὺ γινόταν στὸ Τριέστι μὲ τὴν ὑποκίνηση τοῦ Ὁρλώφ γιὰ ἐπανάσταση τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας. Ἡ Ρωσία γιὰ νὰ φέρει ἀντιπερισπασμὸ στοὺς Τούρκους, ποὺ ἐτοίμοζε πόλεμο ἐναντίον τους, ἔστειλε τὸ 1769 τὸ ρωσικὸ στόλο τῆς Βαλτικῆς μὲ τὸν Θεόδωρο Ὁρλώφ γιὰ νὰ ξεσηκώσει τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Δασκαλογιάννης ἄκουσε τὴν πρόταση τοῦ Ὁρλώφ γιὰ ἐπανάσταση σὲ κοτάλληλη ψυχολογικὴ στιγμή καὶ τὴν ἀποδέχτηκε ἀμέσως. Ἔδωκε πίστη καὶ βοήθεια στὰ μεγάλα λόγια καὶ τὶς ὑποσχέσεις γιὰ ρωσικὴ βοήθεια, ξένων πρὸς τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης προσώπων, ποὺ μοναδικὸς σκοπὸς τους ἦταν ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν δικῶν τους συμφερόντων.

Ὁ ρωσικὸς στόλος, σύμφωνα μὲ ἔγγραφο τοῦ Τουρκικοῦ

Ἀρχείου τῆς 31 Ἰανουαρίου 1770 (Σταυρινίδης ὁ.π. 229,331) ποὺ ἀναφέρει τὴν «τρομακτική», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ, εἰδηση. ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 28 γαλιόνια τῶν 60 τηλεβόλων τὸ καθένα, 22 φρεγάδες καὶ 4 πλοῖα «μπόμπα».

Ὁ Δασκαλογιάννης γύρισε στὰ Σφακιά γεμάτος ὄνειρα καὶ ἐνθουσιασμό γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης. Ἐκμυστηρεύτηκε στοὺς Σφακιανούς τοὺς σκοποὺς τοῦ νὰ ἐλευθερώσει τὴν Κρήτη μὲ τὴν βοήθεια τῶν Ρώσων. Καὶ δὲν δυσκολεύτηκαν καθόλου νὰ πιστέψουν καὶ αὐτοί, ὅτι ἦλθε ἡ ὥρα νὰ ἐλευθερωθεῖ τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ξανθοῦ γένους, δηλαδὴ τῶν Ρώσων, ὅπως προέλεγε ὁ χρησμός τῆς Ὁπτασίας τοῦ Ἀγαθαγγέλου, ἐνὸς περιέργου βιβλίου, ποὺ κυκλοφοροῦσε εὐρύτατα τὸν 18ο αἰῶνα, δηλαδὴ ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, στὸ ὑπόδουλο Γένος. Τὸ βιβλίο αὐτό, ὁποῖος κι ἂν ἦταν ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέα καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν προφητικὴ του ἀξία, εἶναι γεγονὸς ὅτι εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνεπτέρωσε καὶ ἐνίσχυσε ἀναμφεβήτητα τὶς ἐλπίδες των καὶ τὴν πίστη των γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους καὶ τὴν ἐπανάκτηση τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας.

Ὁ Δασκαλογιάννης πῆρε μαζί του μερικοὺς σημαίνοντας Σφακιανούς καὶ πῆγε στὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τοὺς Πρόκριτους τοῦ Μοριά καὶ νὰ καθοριστεῖ ἀπὸ κοινοῦ ὁ χρόνος τοῦ ξεσηκωμοῦ. Ἐπειτα συνέχισε τὸ ταξίδι του πρὸς τὸ Τριέστι τὸν Αὐγουστο 1769 καὶ φόρτωσε τὸ καράβι του μὲ δικά του ἔξοδα τὰ ἀπαραίτητα πολεμοφόδια γιὰ τὸν ἀγῶνα. Τὸ φθινόπωρο γύρισε στὰ Σφακιά καὶ ἄρχισε τὴν προετοιμασία τοῦ ἀγῶνα. Ἐκάλεσε στὸν Ἐμπρόσγιαλο ὅλους τοὺς προύχοντες Σφακιανούς νὰ συσκεφθοῦν καὶ νὰ πάρουν τὴν μεγάλη ἀπόφαση.

*Δασκαλιανοὶ στὸν Πατσανὸ καὶ οἱ Παττακοὶ στὴν Ἱμπρο
οἱ Βλάχοι στὴν Ἀνώτολη καὶ οἱ Μοριανοὶ στ' Ἀσκήφου,
στ' Ἀσφέντου οἱ Δεληγιάννηδες καὶ εἰς τὰ Σφακιά Στρατιῆγοι
Ἐλάτε σιτὸν Ἐμπρόσγιαλο...*

Ἡ συνέλευση αὐτὴ τῶν Σφακιανῶν λέγεται, ὅτι ἐγινε στὴ μονὴ τῆς Θυμιανῆς Παναγίας κοντὰ στοὺς Κομητάδες, ὅπου συνήθως γινόταν οἱ συνελεύσεις τῶν γιὰ ζητήματα μεγάλης σπουδαιότητος. (Μ. Δρακάκη, Ἡ Θυμιανὴ Παναγία, Κρ. Ἑστ. 69, 8). Κανένας δὲν εἶχε ἀντίρρηση. Μόνο ὁ Πρωτόπαπας τῶν Σφακίων δὲν συμφωνοῦσε, γιατί προέβλεπε τὴν ἔκβαση τοῦ ἀνισοῦ ἀγῶνα.

*Ἐτότες ὁ Πρωτόπαπας κονεῖ τὴν κεφαλὴ του,
συλλογισμένος βρίσκεται, πολλὰ θεωρεῖ ἡ ψυχὴ του.
«Δάσκαλε Γιωanni», λέει του, «ἔλα στὸ λοῖσμό σου,
οὔλῃς τσῆ Κρήτης τὸ λαὸ θὰ πάρεις στὸ λαιμό σου.
Καὶ θὲ νὰ βάλεις τὰ Σφακιά ἐκεῖ ποὺ δὲ χωροῦσι
κι οὐλ' οἱ πασάδες κι ἡ Τουργιά ἐπὰ θὰ μαζωχτοῦσι.
Κι ὥστε νὰ ῥθοῦν τὰ κάτεργα κι ὁ Μόσκοβος νὰ φτάξει,
δὲ θὰ ᾿χει σπῖτι Σφακιανὸς εἰς τὰ Σφακιά νὰ κάτσει.*

Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν συγκεντρωμένων δὲν ἄφισε νὰ ἀκουστεῖ ἡ λογικὴ γνώμη τοῦ Πρωτόπαπα. Μὰ ἀλλοίμονο ἂν στὶς μεγάλες ἀποφάσεις κυριολογεῖτο ἡ ψυχρὴ λογικὴ καὶ ἡ σύνεση. Καὶ οἱ Σφακιανοὶ ἐτόλμησαν ἀψηφόντας τοὺς κινδύνους καὶ τὶς συνέπειες τῆς ἀποτυχίας.

Ἡ Συνέλευση ἀνακήρυξε παμπηφεὶ στρατάρχῃ καὶ Γενικὸ ἀρχηγὸ τοῦ ἐπικείμενου ἀγῶνα τὸ Δασκαλογιάννη. Ὁρίσε ἐπίσης τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, μεταξύ τῶν σπουδαιότερων οἰκογενειῶν τοῦ κάθε Χωριοῦ.

Ὁ Δασκαλογιάννης ὀργάνωσε καὶ ἓνα εἰδικὸ σῶμα τῶν λεγομένων Νυκτοπολεμιστῶν — ἓνα λόχο καταδρομῶν θὰ λέγαμε σήμερα — ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναίους καὶ ὠκύποδες Σφακιανούς, μὲ σκοπὸ νὰ κάνουν καταδρομὲς τῇ νύκτα στὰ τούρκικα χωριά. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἔλεγαν Σεϊτὰν τακιμί, δηλαδὴ Σῶμα Δαιμόνων.

Ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ, ποὺ βρισκόταν τότε στὴν Πάρο μὲ τὸ ρωσικὸ στόλο, ἔστειλε ἐπιστολὴν στὸ Δασκαλογιάννη, καὶ τοῦ ὑπόσχεται καὶ πάλι βοήθεια ἀφοῦ ἀρχίσει τὸν ἀγῶνα. Οἱ Σφακιανοὶ δὲν εἶχαν πιά καμμιά ἀμβολία γιὰ τὴ ρωσικὴ βοήθεια, ἀφοῦ εἶχαν γραπτὴ διαβεβαίωση τοῦ

ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν Ρώσων. Ἀλλὰ δὲν ὑπέκυψε. Συνέχισε τὸν ἀγῶνα ἔστω καὶ ἂν ἄρχισε νὰ χάνεται κάθε ἐλπίδα ἐπιτυχίας.

Οἱ Τοῦρκοι, ὅταν βεβαιώθηκαν ὅτι ἐξέλπε ὁ κίνδυνος τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἄρχισαν νὰ ὀργανώνουν ἐκστρατεία στὰ Σφακιά.

Ὁ Δασκαλογιάννης συγκαλεῖ σύσκεψη τῶν ἀρχηγῶν στ' Ἀσκύφου, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ νέα κατάσταση, ὕστερα ἀπὸ τὴν παρασπονδία τοῦ Ὁρλώφ. Ἀποφάσισαν νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ μοιράσουν τὶς δυνάμεις τους, γιὰ νὰ ἀναγκάσουν τοὺς Τούρκους νὰ διασκορπίσουν τὶς δикές τους δυνάμεις, γιὰ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν εὐκολότερα.

Ὁ Δασκαλογιάννης μὲ 600 ἄνδρες θὰ ἔμενε στὰ ριζὰ τοῦ Ἀποκορώνου. Ὁ Μανούσας καὶ ὁ Μοράκης μὲ 500 θὰ καταλάμβανε τὰ ρεθεμνιώτικα, ὁ Βουρδουμπᾶς, ὁ Σκορδίλης καὶ ὁ Χοῦρδος μὲ 400 ἄνδρες θὰ φρουροῦσαν τὶς διαβάσεις ἀπὸ τὸν Ἅγιο Βασίλειο καὶ ὁ Μπουνάτος μὲ 200 ἄνδρες θὰ ἀναλάμβανε τὴ φύλαξη τῆς Σαμαριάς γιὰ νὰ προστατεύσει τὰ γυναικόπαιδα ποὺ εἶχαν καταφύγει μέσα στὸν Φάραγγα.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς προβλέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Δασκαλογιάννη οἱ Τοῦρκοι, ποὺ, ὥς φαίνεται, τὰ ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς κατασκόπους των, συγκέντρωσαν τὶς δυνάμεις τους, 12000 τουρκικὸ στρατὸ καὶ τουρκοκρητικούς, ποὺ δ' ὤψουν γιὰ αἷμα καὶ πλιάτσικο στὰ πλούσια Σφακιά, στὶς Βρύσες Ἀποκορώνου, ἀπ' ὅπου ἀρχίζει καὶ σήμερα ὁ δρόμος πρὸς τὰ Σφακιά.

*Οἱ Βρύσες γνωτρίγηρα μαυρίζου σὰν τὰ δάση
κι ἀπὸ τορεῖς τόπους ξεκινοῦν εἰς τὰ Σφακιά νὰ πᾶσι.
Μαυρίζουσι τὰ λιόφυτα καὶ οὖλα τὰ χωράφια
ἀπὸ τὸ πλῆθος τῆς Τουρκιάς κι ἀπὸ τὰ μπαϊράκια,
καὶ διπλοχαζιεύονται εἰς τὰ Σφακιά νὰ βγοῦσι...*

Μαζί τους ἔσυραν καὶ 4000 Χριστιανοὺς σακκούλιέ-
ρηδες, δηλαδὴ ἀχθοφόρους, γιὰ νὰ μεταφέρουν τὰ πράγ-
ματά τους στὶς προσβάσεις τῶν Σφακιανῶν βουνῶν.

Ὁ Δασκαλογιάννης ἀναγκάστηκε νὰ συγκεντρώσει τὶς δυνάμεις του καὶ πάλι στὴν Κράπη, γιὰ νὰ ἀναχαιτίσει τὴν προέλαση τῶν Τούρκων στὰ Σφακιά. Ἡ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρὸ ἔγινε στὸ Σελὶ τῆς Κράπης στὶς 24 τοῦ Ἀπριλίου 1770. Ὁ Δασκαλογιάννης ἀπώθησε τὰ ἀλλεπάλληλα κύματα τῶν ὀρδῶν τοῦ ἐχθροῦ, προξενώντας του μεγάλη φθορά, μὲ ἐλάχιστες δικές του ἀπώλειες. Ἐκατὸ σακκουλιέρηδες, ποὺ εἶχαν βάλει οἱ Τοῦρκοι στὴν πρώτη γραμμὴ, αὐτομόλησαν τὴ νύκτα καὶ ἐνώθηκαν μὲ τοὺς Σφακιανούς.

Τὴν ἐπόμενη μέρα οἱ Τοῦρκοι ἔλλαξαν τακτικὴ. Ἀντὶ νὰ ἐπιτίθενται κατὰ μάζες ἀραιώσαν καὶ ἄρχισαν νὰ σκαρφάζουν στὰ ὑψώματα τῆς Κράπης. Οἱ Σφακιανοὶ γιὰ νὰ μὴ περικυκλωθοῦν τραβήχτηκαν σὲ θέσεις ψηλότερα καὶ οἱ Τοῦρκοι βγῆκαν στὴν Κράπη, ὅπου ἀναπαύτηκαν δυὸ μέρες γιὰ νὰ ἀναλάβουν δυνάμεις, γιὰτὶ τὸ πέρασμα τῶν στενῶν τοῦ Κατρέ, ὅπου εἶχε συγκεντρώσει τὶς δυνάμεις του ὁ Δασκαλογιάννης, ἦταν πολὺ δυσκολότερο.

Ἀλλὰ στὸ μεταξύ ὁ σερασκέρης Χασάν πασὰς μὲ δύναμη 8000 Τούρκους ἐβάδιζε πρὸς τὸν Καλλικράτη ἀπὸ τὸν Ἅγιον Βασίλειον. Οἱ Καλλικρατιανοὶ καὶ οἱ Ἀσφεντῶτες ἔτρεξαν νὰ προστατεύσουν τὰ χωριά τους, ποὺ φυσικὰ δὲν κατόρθωσαν, 250 ἄνδρες αὐτοὶ νὰ ἀναχαιτίσουν 8000 καλὰ ὀπλισμένους. Ὁ Παπαδοπετράκης ἀναφέρει (σ. 134) ὅτι τῶν Μουσουλμάνων οἱ πόδες ἐβεβήλωσαν τὸ πρῶτον τὴν ἱερὰν καὶ ἔνδοξον ταύτην χώραν στὶς 26 Ἀπριλίου 1770.

Στὸν Καλλικράτη ἔσφαξαν καὶ αἰχμαλώτισαν ὅσα γυναικὸπαιδα βρῆκαν, ἔκαψαν καὶ ἀνέσκαψαν τὸ χωριό, ἔκοψαν τὰ δέντρα καὶ ξεριζώσαν τ' ἀμπέλια κι ἔπειτα προχώρησαν στὸ Ἀσφέντου ὅπου ἐπαναλάβαν τὰ ἴδια. Οἱ Καλλικρατιανοὶ ἄρχισαν τὸν κλεφτοπόλεμον, δὲν τοὺς ἄφιναν ἡσυχούς καὶ τοὺς προκαλοῦσαν σοβαρὰς ζημιὰς.

Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι ἀφοῦ ἀναπαύτηκαν στὴν Κράπη ἐδοκίμασαν νὰ περάσουν τὰ στενὰ τοῦ Κατρέ. Ἀλλὰ οἱ Σφακιανοὶ διεκδικοῦσαν σπιθαμὴ πρὸς σπιθαμὴ τὴ στενὴ δίοδον μὲ μεγάλες ἀπώλειες τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Τοῦρκοι προσπάθησαν καὶ πάλι νὰ ὑπερφαλαγγίσουν τοὺς Σφακιανούς, οἱ ὁποῖοι

ἀναγκάστηκαν νὰ ἀποσυρθοῦν μὲ σοβαρὲς ἀπώλειες. Στὶς 4 τοῦ Μάη μπῆκαν στ' Ἀσκύφου καὶ τὴν ἐπόμενη ἔφθασε καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Σερασκέρη καὶ ἀποτελέσαν μιὰ ἐνιαία στρατιά ἀπὸ 25000.

Ἀπὸ τὸ Σελί τῆς Κράπης ὡς τὸ Ἀσκύφου οἱ ἀπώλειες τῶν Τούρτων ἦταν 800 καὶ τῶν Σφακιανῶν 75 ἄνδρες.

Ὁ Δασκαλογιάννης, παρὰ τὴν τεράστια ἀρ.θμητικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἐχθροῦ, ἔδωσε φονικότατη μάχη στὰ στενὰ τῆς Νίμπρου, ποὺ κράτησε δυὸ συνεχεῖς μέρες, μὲ σκοπὸ ὅχι, φυσικὰ, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προέλαση τοῦ ἐχθροῦ ἀλλὰ νὰ τὸν καθυστερήσῃ, γιὰ νὰ δοθεῖ καιρὸς στὰ γυναικόπαιδα νὰ ἐπιβιβαστοῦν στὰ καράβια, γιατί δὲν ὑπῆρχε πιά ἄλλη σωτηρία. Ἀπὸ τοὺς 800 ἄνδρες του σκοτώθηκαν οἱ 300. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι πλήρωσαν μὲ 1000 νεκροὺς τὴ μάχη τῆς Ἰμπρου.

Ἡ κατάσταση ἦταν ἀπερίγραπτα τραγικὴ. Οἱ γυναῖκες ἄφιναν κατὰ γῆς τὰ μωρά τους γιὰ νὰ σκάψουν μὲ πέτρες ἢ μὲ ξύλα λίγο χῶμα, ὅπου ὑπῆρχε κι αὐτό, νὰ θάψουν τὸν ἄνδρα τους, ἢ τὸν πατέρα τους ἢ τὸν ἀδελφὸ τους, γιὰ νὰ μὴν τοὺς φᾶνε τὰ ὄρνεα !

Οἱ Τοῦρκοι πληροφορήθηκαν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβιβαστοῦν στὰ καράβια τὰ γυναικόπαιδα καὶ ἔτρεξαν 6000 πρὸς τὴν Ἀνώπολη νὰ τὰ ἐμποδίσουν. Ἐφτακόσιοι Σφακιανοὶ ποὺ βρισκόταν στὴν περιοχὴ ἔτρεξαν νὰ τὰ προστατεύσουν. Πάνω ἀπὸ τὸ Λουτρὸ γίνεται ἄγρια μάχη, μὲ τὸ μαχαίρι, γιατί μὲ τὰ ὅπλα ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ κτυπήσουν τὰ γυναικόπαιδα. Ἀπὸ τοὺς 700 οἱ 300 σκοτώθηκαν καὶ ἂν δὲν πρόφθανε ὁ Κούτσουπας μὲ 200 ἄνδρες νὰ κτυπήσῃ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ νῶτα δὲν θὰ ἔμενε οὔτε ἓνας. Στὸ μετὰξὺ ἔφτασαν καὶ οἱ Νυκτοπολεμιστὲς κι ἔτσι σώθηκαν ἀπὸ τὰ νύχια τῶν Τούρκων 4000 γυναικόπαιδα παρ' ὅλο ποὺ τραυματίστηκαν πολλὰ. Τότε αἰχμαλωτίστηκε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δασκαλογιάννη Νικολάκης Σγουρομάλλης.

Οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν τέλος στὴν Ἀνώπολη. Χίλια γυναικόπαιδα προσπαθοῦσαν νὰ περάσουν τὸ φαράγγι τῆς Ἀράδενας πρὸς τὰ Κρούσια. Φαίνεται ὅτι δὲν τὰ εἶχαν ἀν-

ληφθεῖ οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ διακόσιοι Σφακιανοὶ ἔτρεξαν πρὸς τὸ μέρος ποῦ ἦταν, ἐνῶ τοὺς κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι οἱ ὅποιοι εἶδαν τὰ γυναικόπαιδα. Ἀρχισε ἄγρια ἀλληλοσφαγή. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες πολεμοῦσαν ἀπεγνωσμένα ὥσπου σκοτώθηκαν ὅλοι καὶ ὅλες! Μόνο ἑκατὸ γυναικόπαιδα ποῦ αἰχμαλώτισαν οἱ Τοῦρκοι ἐπέζησαν ἀπὸ τὸ ἄγριο ἀνθρωπομακελειό.

Οἱ Τοῦρκοι συνέχισαν τὸ ἐξοντωτικὸ τους ἔργο κόβοντας δένδρα, ξεριζώνοντας ἀμπέλια! Ὅσους ἄνδρες συλλαμβάναν τοὺς ἔσφαζαν ἐπὶ τόπου. Τὶς ἄσχημες γυναῖκες, τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς γέρους ἐγκρέμιζαν στοὺς κρημνοὺς γιὰ νὰ διασκεδάσουν.

Ὁ Δασκαλογιάννης εἶχε στείλει τὴ γυναῖκα του μὲ τὶς δυὸ μεγάλες κόρες του, τὴ Μαρία καὶ τὴν Ἀνθοῦσα στὸ Λουτρό γιὰ νὰ μποῦν στὸ καράβι του. Ἀλλὰ στὸ δρόμο τραυματίστηκε ἡ Σγουρομάλλινη. Οἱ κόρες τῆς νόμισαν ὅτι σκοτώθηκε καὶ ἀπελπισμένες ἔτρεχαν χωρὶς νὰ ξέρουν ποῦ πηγαίνουν καὶ ἔπεσαν στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ποῦ, ὅταν ἔμαθαν ὅτι εἶναι κόρες τοῦ ἀρχηγοῦ τὶς παραδώσαν στὸ σερασκέρη. Ἡ Σγουρομάλλινη ὅταν συνῆλθε κατόρθωσε νὰ φθάσει στὸ καράβι νομίζοντας ὅτι οἱ κόρες τῆς εἶχαν πάει πρὶν. Ὁ Δασκαλογιάννης κατέβηκε στὸ Λουτρό. Ἐμαθε τὸ χαμὸ τῶν παιδιῶν του καὶ βλέποντας τὴ γενικὴ καταστροφή τοῦ τόπου του κτυποῦσε τὸ κεφάλι του. Στὴν ἀπελπίσῃα του ἀποφάσισε νὰ παραδοθεῖ στὸν πασά. Ἀλλὰ πῆρε γράμμα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τοῦ ἔγραφαν τὴν καταστροφή τοῦ Μοριά καὶ νὰ μὴν τολμήσει νὰ παραδοθεῖ στὸν πασά. Καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ δὲν τὸν ἄφισαν νὰ πραγματοποιήσει τὴ σκέψη του.

Ὁ πασὰς τοῦ ἔστειλε ἐπιστολὴ προσκαλώντας τον νὰ παραδοθεῖ μὲ τὴν ὑπόσχεση ὅτι δὲν θὰ τὸν βλάψει καὶ ὅτι θὰ ἐγκαταλείψει ἀμέσως τὰ Σφακιά.

Ὁ Δασκαλογιάννης συγκάλεσε γενικὴ συνέλευση στὰ Κρούσια καὶ τοὺς ἀνακοίνωσε τὸ γράμμα τοῦ πασά. Ἡ συνέλευση ἀποφάσισε νὰ συνεχίσει τὸν ἀγῶνα καὶ ἀπάντησαν στὸν πασά ὅτι δὲν θὰ παραδοθοῦν ποτέ!

*"Ωστε νὰ στέκουν τὰ βουνὰ κι οἱ Σφακιανοὶ νὰ ζοῦσι
τσοὶ Τούρκους, δὲ τσοὶ μάχονται καὶ δὲ τσοὶ πολεμοῦσι !*

Ἡ τελευταία πράξη τοῦ αἱματηροῦ δράματος παίχτηκε στὸ φαράγγι τῆς Ἀράδενας, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὠραῖα καὶ πιὸ ἐπιβλητικὰ τῶν Λευκῶν Ὁρέων μὲ κατακόρυφες πλευρὲς ἑκατοντάδες μέτρα.

*Στὸ Ἀράδενας τὸ φάραγγα οἱ Σφακιανοὶ σταθῆκαν,
Χίλιοι τρακόσοι τέσσαρις, βράδ' ἓνα μετρηθῆκαν.
Δώδεκα μέρες πολεμῶν, οὔλοι μικροὶ μεγάλοι.
Τῇ νύχτᾳ τσ' ἐπατήσασι ἀπὸ τὸ Διαλισκάρι.
Δίδουν τσ' Ἀράδενας φωτιά, κεντοῦ τὸν Ἀἰ Γιάννη.
Στὰ Κροῦσ' ὅσοι γλυτώσανε μὲ τὸ Δασκαλογιάννη...*

Στὸ ἴδιο φαράγγι τὸ 1867, σὲ μήκος μετώπου 6 μίλια, ἀντιμετώπισαν 4000 Κρητικοὶ ἐπαναστάτες 25000 Τούρκους μὲ τὸν Ὁμέρ πασά.

Οἱ Τοῦρκοι βρισκόταν στὸ ἀνατολικὸ χεῖλος τοῦ φάραγγα καὶ οἱ Σφακιανοὶ στὸ δυτικὸ. Ἡ διάβαση γίνεται μόνο ἀπὸ ἓνα ἐπικίνδυνο μονοπάτι. Δυὸ ὁλόκληρες μέρες δίχως διακοπὴ συνεχίστηκε ἡ μάχη. Οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸ περάσουν παρ' ὅλη τὴν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τους. Γι' αὐτὸ μοιράστηκαν σὲ τρία τμήματα. Ἐνα ἔμενε στὴν ἴδια θέση γιὰ νὰ συνεχίσει νὰ ἀπασχολεῖ. Τὸ ἄλλο πῆγε πρὸς βορρὰ γιὰ νὰ βρεῖ ἄλλη δίοδο καὶ τὸ τρίτο τράβηξε πρὸς τὶς ἐκβολὲς τοῦ φάραγγα ἀθέατο. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ τμῆμα πέρασε ἀθέατο τῇ νύχτᾳ τὸ φαράγγι καὶ περικύκλωσε τοὺς Σφακιανούς, οἱ ὅποιοι ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν ὅσοι μπόρεσαν, γιὰτὶ σκοτώθηκαν κάμποσοι.

Ἄλλη τραγικὴ σκηνὴ διαδραματίζεται στὸ ἄλλο φαράγγι, τὸ περίφημο τῆς Σαμαριάς. Ἐκεῖ μέσα εἶχαν ζητήσῃ ἄσυλο τὰ ὑπόλοιπα γυναικόπαιδα. Ὁ Γιάννης Μπονάτος φύλασσε τὴν εἴσοδο ἀπὸ τὴν Ἀγιά Ρουμέλη, τὶς λεγόμενες Πόρτες, μὲ 200 Σφακιανούς. Οἱ Τοῦρκοι ἀποπειράθηκαν νὰ μποῦν στὸ φαράγγι, ἀλλὰ τὰ πυρὰ τοῦ Μπονάτου δὲν τοὺς ἄφησαν νὰ προχωρήσουν. Μὰ ἡ ἄλλη εἴσοδος τοῦ Φάραγγα ἀπὸ τὸ Ξυλόσκαλο ἦταν ἀφρούρητη καὶ ἀνενόχλητοι

μπήκαν οί Τοῦρκοί, κατέβηκαν στο φεράγγι καί ἄρπαξαν κάμποσα γυναικόπαιδα. Οἱ Νυκτοπολεμιστές καταφθάσαν, τοὺς καταδίωξαν καί διέσωσαν τὰ ὑπόλοιπα.

Κάνου νὰ μποῦσι στο λαγγὸ στῆ Σαμαριᾶς τὸν πάτο.

Σττοι Πόρτες ἀπαντήξαι τὸ Γιάννη τὸ Μπονάτο.

Καὶ κάνει τωνε πόλεμο κι ὀπίσω τσοὶ κωλώνει...

Μ' ἄλλοι 'ποὺ τὸ Ξυλόσκαλο ἐμπήκαν ἴσια κάτω,

κι ὅσες εὐρῆκαν φριμελιές τίς κάνουν ἄνω κάτω,

Γιατί 'σαν ξέγνοι οἱ Σφακιανοὶ πῶς ἀπὸ κεῖ δὲν μπαίνουν

λίγ' ἦσαν οἱ βαρυόμοιροι καὶ ποῦ νὰ πρωτοπηλῶν !

Οἱ Σφακιανοὶ ποὺ γλύτωσαν δὲν ἐμούτισαν, δὲν παραδόθησαν στὸν πασά. Διασκορπίστηκαν στὰ γνῶριμα βουνά τους, γιὰ νὰ σωθεῖ ὁ καθένας ὅπως μποροῦσε. Μερικοὶ φύγαν ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ δὲν ξαναγύρισαν πιά. Δὲν εἶχαν καρδιά νὰ ἀντικρύσουν τὰ ἐρείπια ποὺ κάπνιζαν ἀκόμη. Ὅσοι ἔμειναν κατεβαίνουν τὴ νύκτα ἀπὸ τίς κορυφές τῶν βουνῶν σὰν ἄετοὶ στὰ τουρκοχώρια τῶν γύρω ἐπαρχιῶν, σκοτώνοντας ὅσους ἀγάδες συναντοῦσαν καὶ ἄρπαζαν ὅ,τι εὗρισκαν γὰ νὰ θρέψουν τὰ πεινασμένα παιδιὰ τους. Οἱ ἀγάδες δὲν τολμοῦσαν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ σπίτια τους, ἦταν τρομοκρατημένοι παρὰ τὴ νίκη τους.

Ὁ πασὰς δὲν ἤθελε ν' ἀφίσει τὰ Σφακιά, καταστρεμμένα μὲν ἀλλὰ καὶ πάλι ἀνυπότακτα, ἀφοῦ κανένας δὲν ἐμούτισε. (Εἶναι ἡ λέξη τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ δὲν δήλωσε ὑποταγή).

Ἀσφαλῶς εἶχε μάθει γιὰ τὴ διάθεση τοῦ Δασκαλογιάννη νὰ παραδοθεῖ καὶ γιὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνει ὥστε νὰ πραγματοποιήσει τὴ σκέψη του, τοῦ ἔστειλε καὶ ἄλλο γράμμα σὲ ἥπιο ὕφος :

*Σὰν ἔρθεις νὰ μιλήσομε καὶ σὰν ἀνταμωθοῦμε
οἶλα θεὲ νὰ συμπαθηστοῦν καὶ φίλοι θὰ γενοῦμε.*

Ὁ πασὰς, γιὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνει ἀκόμη περισσότερο ὑποχρέωσε τὸν ἀδελφὸ του Νικολάκη, ποὺ τὸν κρατοῦσε αἰχμάλωτο, καὶ τοῦ ἔγραψε, ὅτι δὲν θὰ πάθει τίποτε ἂν παραδοθεῖ. Ἀλλὰ στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς σημείωνε ἓνα κεφαλαῖο γράμμα Μ, ποὺ ἐννοοῦσε μὴν παραδοθεῖς.

Ὁ Δασκαλογιάννης, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς εὐθύνης γιὰ μιὰ τέτοια πρωτοφανῆ καταστροφή τῆς ἐπαρχίας του, ἔστω καὶ ἂν αἰτία ἦταν ἡ φιλόδοξη ἐπιθυμία νὰ ἐλευθερώσει τὴν Κρήτη ἀπὸ τοὺς τυράννους, θεώρησε τὸν ἑαυτό του κυρίως ὑπεύθυνος γιὰ τὴν καταστροφή αὐτὴ καὶ ἤθελε νὰ παραδοθεῖ στὸν πασά, νομίζοντας ὅτι ἔτσι θὰ ἐξιλειωθεῖ. Οἱ συναγωνιστές του προσπάθησαν νὰ τὸν ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν πράξη αὐτὴ τῆς ἀπελπισίας, ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσαν.

Μὰ λέει κι ὁ Μανούσακας : «Κάμετ' ὡς ἀγαπᾶτε,

ἐγὼ δὲν τὸ θωρῶ καλὸ εἰς τοῦ πασᾶ νὰ πᾶτε.

Ἐγὼ κι ὁ Βολυνδόπολος, ὁ Χοῦρδης καὶ οἱ γι' ἄλλοι

δὲν προσκυνῶμε μεῖς πασά καὶ βασιλὰ κεφάλι.

Εἰς τὰ φαράγγια, στὰ γκρεμὰ θὰ πᾶ νὰ κατοικοῦμε,

κι ὥστε νὰ στέκει ἕνας μας, Τούρκους θὰ πολεμοῦμε...

Ὁ Δασκαλογιάννης ἀποχαιρέτησε στὰ Κρούσια τοὺς συντρόφους του καὶ κατέβηκε μὲ 6 παπάδες στὴν Ἀνώπολη, ὅπου παραδόθηκε στὸν πασά ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ. Αὐτὸς διέταξε ἰσχυρὸ σῶμα νὰ τὸν συνοδεύσει στὸ Φραγκοκάστελο, ὅπου ἦταν ὁ σερασκέρης, νὰ τοῦ τὸν παραδώσουν.

Ὁ πασὰς τὸν δέχτηκε μὲ «σατραπικὸ μείδιμα», λέει ὁ Παπαδοπετράκης, καὶ ἄρχισε νὰ τὸν ἀνακρίνει. Ἐκεῖ τοῦ παρουσίασε τὴν κόρη του Μαρία γιὰ νὰ τὸν εὐχαρστήσει καὶ ἔπειτα ἔκαναν συνθήκη μὲ τὸ Δασκαλογιάννη σὰν ἐκπρόσωπο καὶ ἀρχηγὸ τῆς ἐπαρχίας, ποὺ ἔλεγε :

«Πρὸς τοὺς καπεταναίους τῶν Σφακιῶν.

Μὲ τὸν Γενικὸν Ἀρχηγόν σας, τὸν ὁποῖο θεωρῶ φίλο καὶ ὄχι αἰχμάλωτο, ἔδεσα τὶς ἀκόλουθες συμφωνίες, ποὺ πρέπει νὰ παραδεχθῆτε ὅλοι, ἄλλως θὰ σᾶς καταστρέψουμε ὀλωσδιόλου.

Πρῶτον : Ὁ ἀρχηγὸς Δασκαλογιάννης καὶ οἱ ἀδελφοί του δὲν θὰ ἐπιστρέψουν στὰ Σφακιά παρὰ ὕστερα ἀπὸ τρεῖς χρόνια, ἀλλὰ θὰ παραμένει μαζί μας, μὲ τὴν περιποίησιν ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ θέσις του.

Δεύτερον : Πρέπει νὰ δηλώσουν ἐγγράφως οἱ Σφακιανοί, ὅτι ἀναγνωρίζουν τὴν τουρκικὴ κυβέρνησιν τῆς Κρήτης.

Τρίτον : Οἱ Σφακιανοὶ θὰ ἐξακολογήσουν νὰ ἔχουν τὰ ὀ-

πλα τους : θα διοικούνται σύμφωνα με τὰ ἔθιμά τους καὶ θὰ πληρώνουν κάθε χρόνο 5000 γρόσια».

Ὁ Δασκαλογιάννης ὑποχρεώθηκε νὰ γράψει στοὺς Σφακιανούς συνιστώντας τὴν ἀποδοχὴ τῆς συμφωνίας.

Τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ τὴ συμφωνία του μετὸν πασά μεταφέραν δυὸ Χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ Μπρόσνερο στοῦ Ἀσκούφου, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ τὰ ὑπολείμματα τῶν Σφακιανῶν. Σὲ γενικὴ συγκέντρωση ἀναθέσαν στοὺς πιδὸ συνετοὺς νὰ συσκεφθοῦν καὶ νὰ πάρουν μιὰ ἀπόφαση. Οἱ ἐκλεγέντες προσευχήθηκαν σιωπηλοὶ στὴν ἐκκλησία, γιὰ νὰ τοὺς φωτίσει τὸ θεῖον νὰ δώσουν τὴν ἀπάντηση ποὺ ἐπιβάλλαν οἱ περιστάσεις.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν προσευχὴ δὲν τολμοῦσε κανένας νὰ μιλήσει. Δὲν ἤθελε κανένας νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη γιὰ μιὰ τέτοια σοβαρὴ ἀπόφαση. Στὸ τέλος ὁ Μόρος ἔλυσε τὴ σιωπὴ καὶ τοὺς λέει : « Ἀδέλφια, ἔχομε καλὰ τουφέκια καὶ καρδιές μεγάλες, μὰ χαθήκαμε οἱ μισοί. Τὰ πολεμοφόδια μας ἐξαντλήθηκαν καὶ ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι μᾶς ἐγκαταλείψαν. Ὁ χειμῶνας πλησιάζει. Γιὰ ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ ὑποκύψομε σήμερα γιὰ νὰ μπορέσουμε ἀργότερα νὰ ἐπαναλάβομε τὸν ἀγῶνα».

Ἡ γνώμη του ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὅλους, καὶ γράψαν στὸν πασά : « Δεχόμαστε τὴ συμφωνία τοῦ ἀρχηγοῦ μας μετὸν ἐξοχότατο Βεζίρη τῆς Κρήτης, ἀναγνωρίζομε τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις καὶ ὑποσχόμεθα νὰ πληρώνομε 5000 γρόσια καὶ ἐμπιστευόμαστε τὴ ζωὴ τοῦ ἀρχηγοῦ μας στὴν τιμιότητα τοῦ ἐξοχοτάτου βεζίρη».

Τὴν ἀπάντηση αὐτὴ ἔστειλαν τὴν ἴδια μέρα στὸν πασά μετὰ 500 πρόβατα δῶρο. Ὁ Πρωτόπαπας καὶ ἄλλοι 6 παπᾶδες μετὰ 75 ὀπλαρχηγούς καὶ προκρίτους, βασιζόμενοι στὶς « συμφωνίες » τοῦ Χασὰν πασά, νόμισαν πῶςμποροῦσαν ἀκίνδυνα νὰ παρουσιαστοῦν σ' αὐτόν, δηλώνοντας τὴν ὑποταγὴν τους, καὶ πῆγαν ἔνοπλοι. Ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι ποτὲ δὲν ἐτήρησαν τὶς συμφωνίες ποὺ ὑπόγραφαν σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῶν πολυχρονίων ἀγῶνων τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Πολὺ πε-

ρισσότερο τότε πού ἦσαν παντοδύναμοι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ τίς τηρήσουν. Ὁ πασὰς διὰταξε ἀμέσως καὶ τοὺς ἀφόπλισαν καὶ τοὺς πῆρε μαζί του στὸ Ἡράκλειο, γιὰ νὰ κοσμίσουν τὸν θρίαμβό του. Μετὰ τοὺς ἔρριξε στὶς φυλακὲς τοῦ Κοῦλε, ὅπου τοὺς ἐβασάνζαν. Μερικοὺς κρέμασε ἀμέσως. Ἄλλοι ἀπέθαναν ἀπὸ τὰ βασανιστήρια. Ὅσοι ἔζησαν κατόρθωσαν νὰ δραπετεύσουν ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια. Μερικοὶ κατέφυγαν στὸν Κουρμούλη στὸν Κουσέ, ὁ ὁποῖος τοὺς περιέθαλψε καὶ τοὺς ἔστειλε στὰ Σφακιά. Ἄλλοι κατέφυγαν στὴ Γέργερη, στὸ σπῖτι τοῦ Βαγιονιοῦ. Τοὺς περιποιήθηκε, τοὺς ἔδωσε ροῦχα καὶ στιβάνια, γιὰτὶ ἦταν ξυπόλυτοι καὶ ρακένδυτοι, ὥσπου ἦλθαν συγγενεῖς τους ἀπὸ τὰ Σφακία καὶ τοὺς παραλάβαν.

Τὸν Δασκαλογιάννη καὶ τὴν κόρη του κράτησε στὸ σεράγιο τοῦ ὁ πασὰς, γιὰτὶ ἤθελε νὰ τὸν χρησιμοποιήσει δόλωμα, γιὰ νὰ συλλάβει καὶ τοὺς ἄλλους τρεῖς ἀδελφούς του, πού εἶχαν καταφύγει στὰ Κύθηρα. Γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνάγκασε τὸν Δασκαλογιάννη νὰ γράψει ἐπιστολὴ στοὺς ἀδελφούς, σύμφωνα μὲ σχέδιο πού τοῦ ἔδωσε ὁ πασὰς, ὅπου ἔγραφε, ὅτι δῆθεν περνᾷ καλὰ καὶ εἶναι σχεδὸν ἐλεύθερος καὶ τοὺς προσκαλοῦσε νὰ ἔλθουν κι αὐτοὶ στὸν τόπο τους, ἀφοῦ δὲν πρόκειται νὰ πάθουν τίποτε.

Ὁ Δασκαλογιάννης κατάλαβε, φυσικά, τοὺς σκοποὺς τοῦ πασὰ καὶ ἔγραψε στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς τρία κεφαλαῖα Μ, τὸ συνθηματικὸ γράμμα πού τοῦ εἶχε γράψει ὁ ἀδελφός του, γιὰ νὰ τοὺς ἀποτρέψει νὰ ἔλθουν. Ὁ πασὰς εἶδε τὰ τρία Μ καὶ ρώτησε τὸν Δασκαλογιάννη ποῖα εἶναι ἡ σημασία τους. Αὐτὸς τοῦ ἀπάντησε, ὅτι ἔχει συνήθεια νὰ γράφει κάτω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή του τὰ τρία Μ πού σημαίνουν : Μαρία, Μνήσθητι Μετανοημένου.

Οἱ ἀδελφοὶ του κατάλαβαν τὴ σημασία τῶν συνθηματικῶν Μ καί, μὲ διάφορες προφάσεις, δὲν ἔπασαν στὴν παγίδα.

Ὁ πασὰς ἀφοῦ εἶδε ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐπιτύχει τὴ σύλληψη καὶ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν, ἀποφάσισε νὰ προχωρήσει στὴν ἐκτέλεση τῶν σχεδίων του. Δηλαδή νὰ τὸν παραδώσει στὸ μαινόμενο πλῆθος νὰ τὸν ἐκτελέσει.

Στις 17 'Ιουνίου 1771, ημέρα Παρασκευή, άργία τών Μουσουλμάνων για να μπορούν να παρευρεθούν στο μαρτύριο του ήρωα, ο Δασκαλογιάννης παραδόθηκε στους δημίους του. Οί Τοῦρκοι του Μεγάλου Κάστρου, που με σασμό και ιδιαίτερη εύχαρίστηση παρακολουθούσαν πάντα τις εκτελέσεις τών Χριστιανών, είχαν συγκεντρωθεί στον τόπο του μαρτυρίου.

Άλλά ποῦ ήταν ο τόπος αυτός ; Οί γινώμες τών ιστορικών δέν συμφωνοῦν. Ο Παπαδοπετράκης, ο πλησιέστερος πρὸς τὰ γεγονότα και πρώτος και κυριότερος ιστορικός τῆς επανάστασεως του 1770, ο ὅποιος γράφει (154), ότι παρέλαβε από τον 'Ιωάν. Πωλιουδάκη ανέκδοτα έγγραφα σχετικά με τὴν επανάσταση, αναφέρει, ότι *ἡ εκτέλεση ἔγινε εἰς τὴν πλατεῖαν, τὴν οὖσαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πύλην τοῦ Ἡρακλείου, τουρκιστὶ ὀνομαζομένην Ἀτ-Μεϊντάν.*

Ἡ ἀνατολικὴ πύλη ήταν ἡ πύλη τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἢ Λαζαρέτο, στὴ νότια πλευρὰ τῆς σημερινῆς πλατείας Ἐλευθερίας ἀπέναντι στον κινηματογράφο «Ἡλέκτρα». Ἡ πλατεία κατὰ τὴ Βενετοκρατία ὀνομαζόταν campo Marzio, δηλαδή Πεδίον τοῦ Ἀρεως, ἐπειδὴ γυμναζόταν ἐκεῖ οἱ στρατιῶτες, που στρατωνιζόταν στους μεγάλους στρατώνες τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, που βρισκόταν στὴ θέση τῆς σημερινῆς Νομαρχίας, Δικαστηρίων κλπ.

Μὲ τὴν εὐκαιρία ἀναφέρω, ὅτι ο τόπος τών εκτελέσεων τών επαναστατῶν κατὰ τὴ Βενετοκρατία - διότι πρὶν ἀπὸ τὸ Δασκαλογιάννη πολλοὶ ἄλλοι πατριῶτες ἀπὸ ὅλη τὴν Κρήτη ἐμαρτύρησαν ἐδῶ στο Μεγάλο Κάστρο για τὴν ἐλευθερία τῆς Κρήτης - ἡ λεγόμενη Piazza della Forca, δηλαδή ἡ πλατεία τῆς ἀγχόνης, ήταν στὴ σημερινὴ πλατεία μπροστὰ ἀπὸ τὴ Λέσχη Ἀξιωματικῶν, ὅπου ήταν πάντα στεμμένο τὸ ἱκρίωμα για τοὺς ἀπαγχονισμούς.

Ο Μπάρπα Πατζελιός, που ήταν σύγχρονος τών γεγονότων και πρέπει να τὰ γνώριζε ἀπὸ προσωπικὴ ἀντίληψη, παρ' ὅλο που μερικοὶ πιστεύουν, ὅτι τὸ ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον πὸν παρουσιάζει τὸ τραγούδι του εἶναι μικρότερο ἀπὸ

ὅ,τι εἶχε νομισθεῖ (Λαούρδας 7), ἀναφέρει :

*Δέν τὸν ἀπόπαιε τὸν καβέ, παίρνουν του τὸ τσιμπούκι,
πιάνου καὶ κατεβάζουν τον κάτω στὸ τιμουρούκι.*

Ποῦ ἦταν τὸ τιμουρούκι ; (=ὄργανο βασανιστηρίων). Δέν εἶναι γνωστό. Πιθανὸν νὰ ἐννοεῖ τὴν ξύλινη ἐξέδρα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Παπαδοπετράκης (154).

Ὁ Μουρέλλος (σ. 192) ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐξέδρα ἐγινε κάτω ἀπὸ ἓνα πλάτανο τῆς πλατείας, ποὺ εἶναι ἡ κρήνη Μοροζίνι, ἀλλὰ δέν ἀναφέρει ὡς συνήθως τὴν πηγὴ. Ὁ Ψιλάκης (σ. 1424) ἀντιγράφει τὸν Παπαδοπετράκη καὶ ὁ Κριάρης δέν ὁμιλεῖ καθόλου γὰρ τὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου.

Τέλος ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἐξετελέσθη μέσα στὶς φυλακὲς τοῦ Κοῦλε. Πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν θετικότερες σχετικὲς πληροφορίες στοὺς κώδικες τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου Ἡρακλείου, καὶ γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται, ἐπαναλαμβάνω, νὰ δοθεῖ ἡ δέουσα σημασία γιὰ τὴν ἔρευνά του καὶ τὴ δημοσίευσή του, γιατί θὰ φωτίσει πολλὲς σκοτεινὲς σελίδες, ἔστω καὶ ἀπὸ τουρκικῆς πλευρᾶς, τῆς αἱματόβρεκτης ἱστορίας τοῦ νησιοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας.

Ὁ τραγικὸς πρωτομάρτυρας τῆς Κρητικῆς Ἐλευθερίας δέθηκε καλὰ πάνω στὸ «θρονί» καὶ ὁ δήμιος ἄρχισε τὸ ἀπαίσιο ἔργο του, γδέρνοντάς τον ζωντανὸ μὲ κοπτερὸ μαχαίρι κατὰ τὸν Παπαδοπετράκη, μὲ πυριτόλθο, δηλαδὴ τσακμακόπετρα, κατὰ τὸν Κριάρη, ὑπὸ τοὺς καγχασμοὺς τοῦ βάρβαρου πλήθους καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ πασά ! Μπροστά του ἔβαλαν ἓνα καθρέπτη γιὰ νὰ μεγαλώνουν τὴν ὀδύνη του. Ἐπειτα ἔφεραν δεμένο καὶ τὸν ἀδελφὸ του Χατζὴ Σγουρομάλλη, καὶ ὅταν εἶδε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ἐμονογαλίσθησαν ὡς βόες δὶς καὶ τρεῖς κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Παπαδοπετράκη. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὕτῃ ὁ Σγουρομάλλης τρελλάθηκε.

Ὁ Δασκαλογιάννης ὑπέστη τὸ φρικτὸ μαρτύριο μὲ μεγάλη καρτερία, δίχως νὰ ἐκστομίσει οὔτε ὕβρεις οὔτε ἓνα ὦχ ! Τέλος ὑπέκυψε. Ὑστερὰ ἀπὸ δύο μέρες, ποὺ ἔμεινε πάνω στὸ «θρονί» δεμένος καὶ κατακομματιασμένος, ἐπιτρέψαν σὲ μερικοὺς Χριστιανοὺς νὰ τὸν θάψουν.

Τὸν ἔθαψαν σ' ἓνα λάκκο νοτιοανατολικά τῆς Ἀκ Τάμπιας. Δηλαδή στὴν περιοχή ποὺ εἶναι σήμερα τὸ βρεφοκομεῖο Γερωνυμάκη. Ὁ Παπαδοπετράκης ἀναφέρει (σ. 156) ὅτι ὁ ὑπερογδοηκοντούτης Τοῦρκος Χασάν Μαράζης, ποὺ παρευρέθηκε στὴν ἐκδορά, διηγήθηκε τὴ σκηνὴ στὸν Ἰωάν. Πωλιουδάκη τὸ 1838, καὶ τοῦ ἔδειξε τὸν τόπο ποὺ τὸν ἔθαψαν. Ἐὰν ἡ πληροφορία εἶναι ἀληθὴς ἴσως νὰ βρίσκονται ἀκόμη κάπου ἐκεῖ τὰ λείψανά του, ἂν δὲν βρέθηκαν καὶ πε-
τάχτηκαν κατὰ τὴν θεμελίωση καμμιᾶς οἰκοδομῆς.

Τί ἀπέγινε ἡ οἰκογένεια τοῦ Δασκαλογιάννη;

Εἶδαμε ὅτι οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ του Παῦλος, Μανοῦσος καὶ Γεώργιος ἦταν στὰ Κύθηρα καὶ γλύτωσαν. Ὁ ἀδελφός του Νικολάκης ἢ Χατζῆ Σγουρομάλλης συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ τρελλάθηκε βλέποντάς τον νὰ τὸν γδέρνουν.

Ἡ γυναίκα του, ἡ Σγουρομάλλη, πληγώθηκε, ὅπως εἶδαμε, ἀλλὰ κατόρθωσε νὰ φθάσει στὸ καράβι (Μουρέλλος 162) καὶ ἀσφαλῶς θὰ πῆγε στὰ Κύθηρα, ὅπου ὁ Δασκαλογιάννης εἶχε στείλει τὶς δυὸ μικρότερες θυγατέρες του καὶ τοὺς γιουὺς του Ἀνδρέα καὶ Νικόλαο. Τὶς δυὸ μεγαλύτερες κόρες τους, τὴ Μαρία καὶ τὴν Ἀνθοῦσα, τὶς πιάσαν αἰχμάλωτες οἱ Τοῦρκοι. Τὴ Μαρία ἔδωσε ὁ πασὰς στὸν Δεφτερντάρη τοῦ Μεγάλου Κάστρου, ὁ ὁποῖος τὴν πῆρε γυναίκα του καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κωσταντινούπολη. Ὡς φαίνεται δὲν ἦταν φανατικὸς Τοῦρκος καὶ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ζῇ σὰν Χριστιανή. Ἀπόκτησε μαζί του δυὸ γιουὺς. Τὸ 1816 πέθανε ὁ ἄνδρας τῆς καὶ ἔπειτα πέθαναν καὶ τὰ παιδιὰ τῆς καὶ κληρονόμησε τὴν τεράστια περιουσία, ποὺ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ζῇ πλουσιοπάροχα. Τὸ 1821 γύρισε στὴν Ἑλλάδα καὶ βοήθησε τὴν ἐπανάσταση.

Γιὰ τὴν τύχη τῆς Ἀνθοῦσας δὲν ὑπάρχουν θετικὲς πληροφορίες. Ἄλλοι λένε πὼς ἔπεσε σὲ πηγάδι καὶ αὐτοκτόνησε καὶ ἄλλοι ὅτι πουλήθηκε σκλάβα. Ὁ Νικόλ. Ζουδιανὸς ἀπὸ τὶς Δαφνὲς ἀναφέρει σὲ σχετικὸ δημοσίευσμά του (ΕΕΚΣ, Γ', 308) ὅτι οἱ κόρες τοῦ Δασκαλογιάννη ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν ἦταν τρεῖς καὶ ὄχι δύο. Οἱ δυὸ ἦταν ἄγαμες καὶ ἡ

Ἀνθοῦσα ἦταν παντρεμένη με κάποιο Παχυνάκη, ὑποδηματοποιό, καὶ τὴν ἐπιστρέψαν οἱ Τοῦρκοι στὸν σύζυγό της, με τὸν ὁρο νὰ κατοικήσουν στὸ Ἡράκλειο. Ἀπόκτησε ἑξι παιδιά : Τὸν Ἀνδρέα Παχυνάκη ἢ Παχανδρουλή, ποὺ ἔδρασε τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ πῆρε μέρος στὴν κατάληψη τῆς Γραμπούσας, τὸν Γεώργιο, ποὺ τὸν κρέμασαν οἱ Τοῦρκοι γιατί σκότωσε ἓνα Τοῦρκο στὶς Δαφνές, τὸν Ἰωάννη, τὴν Κατίγκω, τὴν Ἑλένη καὶ τὴν Πηνελόπη. Ὁ Ἰωάννης ἐγκαταστάθηκε ἔπειτα στὶς Δαφνές καὶ στοὺς ἀπογόνους του ἦταν κοινότατο τὸ ὄνομα Ἀνθοῦσα.

Οἱ ἄλλες δυὸ κόρες παντρεύτηκαν πλούσιους βέηδες, ἡ μιὰ τὸν Ἀμπλουσαμέτ καὶ ἡ ἄλλη τὸν Γιαλί Χουσεῖν ἀλλὰ δὲν τὶς ἐξεβίασαν νὰ ἀλλάξουν θρήσκευμα.

Τί ἐστοίχισε στὰ Σφακιά ἡ ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη ; Ὁ Παπαδοπετράκης ἀναφέρει, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ἦταν 11100 κάτοικοι. Ἀπ' αὐτοὺς 3600 σκοτώθηκαν ἢ αἰχμαλωτίστηκαν. 1500 ἀπεθάναν ἀπὸ τὶς κακουχίες. 2000 ἔφυγαν στὰ Ἐπτάνησα, στὴ Βενετία καὶ στὸ Τρέστι καὶ 4000 ἔμειναν στὴν πατρίδα γῆ. Τοῦρκοι σκοτώθηκαν περὶ 6000. Οἱ πληροφορίες του ὅμως εἶναι μᾶλλον ὑποθετικές. Τὸ 1589, ὅπως ἀναφέρει ὁ Mocenigo εἶχαν 2500 ψυχές. Τὸ 1881 εἶχαν 5183 καὶ τὸ 1961 εἶχαν 3057 κάτοικους. Συνεπῶς οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Παπαδοπετράκη φαίνονται πολὺ ἐξογκωμένοι.

Εἶναι λυπηρὸν διότι δὲν ἔχομε θετικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπανάσταση αὐτή, ποὺ ἔχει τόσο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Κρήτης, παρ' ὅλο ποὺ μᾶς χωρίζουν μόνο δυὸ αἰῶνες, ἐνῶ γιὰ πολὺ παλαιότερα γεγονότα τῆς Κρητικῆς ἱστορίας ἔχομε πολλὰ γραπτὰ μνημεῖα. Αὐτὸ ὀφείλεται βέβαια στὴν ἔλλειψη ἐγγραμμάτων κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη. Ἡ πνευματικὴ ἀνθήση τοῦ τελευταίου αἰῶνα τῆς Βενετοκρατίας εἶχε σβύσει ἐντελῶς. Οἱ γραμματισμένοι Κρητικοὶ εἶχαν ἐκπατρίστεϊ στὰ Ἐπτάνησα καὶ στὴ Βενετία. Ἐκεῖνοι ποὺ ἔμειναν εἶχαν λουφάζει καὶ τοὺς ἀπασχολοῦσε μόνο ἡ ἐπιβίωση. Δὲν τοὺς ἔμενε καιρὸς γιὰ γράμματα. Τὸ «κρυφὸ σκολεῖο» ὅπου μάθαιναν τὰ «κολυβογράμματα» δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη οὔτε αὐτό.

Ο μόνος σύγχρονος τῶν γεγονότων ποὺ τὰ περιέγραψε σὲ στίχους, σύμφωνα μὲ τὴν τότε συνήθεια, τὸ 1786, εἶναι ὁ τυροκόμος Μπάρμπα Παντζελιός, ἀγράμματος, καὶ ὁ γκαλονόμος γραμματικός του Σήφης Σκορδίλης.

Ὁ Ἱερᾶς καὶ Σητείας Γρηγόριος Παπαδοπετράκης, ἀπὸ τὸν Καλλικράτη τῶν Σφακίων, συνέλλεξε *ὅσα ἐκ πολλῶν προγεγραμμένων εἰκόσσι χρήσιμα καὶ ὅσα ἐκ παλαιῶν ἀνδρῶν παρεδόθη*, ὅπως ἀνσφέρει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογό του, καὶ περιέγραψε σὲ ἰδιαιτέρο κεφάλαιο τῆς γνωστῆς ἱστορίας του, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1888, τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως Δασκαλογιάννη, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ μόνη πηγὴ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλήσαν οἱ ἱστορικοὶ Ψιλᾶκης, Κριάρης, Μουρέλλος κλπ. Ἐάν ὁ Παπαδοπετράκης, ἔστω καὶ 100 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα, δὲν συγκέντρωνε τὴ διάσπαρτη μέχρι τότε παράδοση, ἐπηρεασμένος ἔστω ἀπὸ τὸν «σφακιανισμόν» καὶ εἰδικότερα τὸν «καλλικρατισμόν» του, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Ἀρχοντος τοῦ Γένους κ. Ἑμμαν. Πετράκη (Κρ. Χρον. Κ', 19), ἡ ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη πιθανὸν νὰ εἶχε λησμονηθεῖ ἐντελῶς. Τὸ «Τραγούδι τοῦ Μπάρμπα Παντζελιοῦ» καὶ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ Παπαδοπετράκη ἀποτελοῦν τὴ μόνη πηγὴ, ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1770. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ ἐρευνηθεῖ ἐπὶ τοῦ θέματος τὸ Τουρκικὸν Ἀρχεῖον Ἡρακλείου, ὅπου ἀσφαλῶς ὑπάρχουν εἰδήσεις καὶ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάσταση αὐτή. Ὁ μόνος δὲ ἱκανὸς γιὰ τὴν ἔρευνα αὐτὴ εἶναι ὁ σοφὸς τουρκομαθὴς Κρητολόγος κ. Νικ. Σταυρινίδης. Ὁ ἐφοπλιστὴς κ. Νικ. Βαρδινογιάννης, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴ δαπάνη γιὰ τὴν ἐπανεκδόση τῆς Ἱστορίας τοῦ Παπαδοπετράκη, ἄξιος θερμῶν συγχαρητηρίων γι' αὐτό, ὅς ἀναλάβει καὶ τὴν δαπάνη γιὰ τὴν ἔρευνα αὐτὴ καὶ τὴν δημοσίευσή τῶν πορισμάτων της, μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι προσφέρει μεγάλη ὑπηρεσίαν στὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαίτερῆς του πατρίδας, τὰ Σφακιά, καὶ γενικὰ στὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη ὑπῆρξε τὸ πρῶτο σκίρτημα τῆς Κρητικῆς Ψυχῆς, γιὰ νὰ δείξει στὸν πανίσχυ-

ρο δυνάστη, ὅτι δὲν πέθανε ἀπὸ τὰ φρικτὰ βασανιστήρια στὰ ὁποῖα ὑπέβαλε τὸν Κρητικὸ Λαὸ γιὰ νὰ τὸν ἐξουθενώσει, νὰ τὸν ἐξισλαμίσει. Χαλύβδωναν τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ δυνάμωναν τὴν πίστη του πρὸς τὴν ἀπελευθέρωση. Ὁ ἀνιστόρητος κατακτητὴς δὲν εἶχε ὑπόψει του, ὅτι πέρασαν πάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ νησὶ τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι κατακτητὲς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν κατόρθωσε νὰ ριζώσει στὰ ἱερὰ αὐτὰ χώματα, στὰ ὁποῖα δὲν εὐδοκίμησε ποτὲ τὸ δένδρο τῆς δουλείας.

Δὲν πέρασαν οὔτε δυὸ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἐρήμαξε, στὴν κυριολεξία, τὰ Σφακιά ὁ Χασὰν πασὰς καὶ οἱ Σφακιανοὶ ποὺ εἶχαν μείνει ἀπὸ τὴ θεομηνία, ἀψηφώντας τοὺς χθεσινούς νικητὲς των, κατέβηκαν στὸ Μπρόσνερο, στὴ μύτη τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῶν Χανίων, καὶ ἐξολόθρευσαν τὸν τρομερὸ γενίτσαρο Ἀληδάκη.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Δασκαλογιάννη ἔδωσε θάρρος στὶς καρδιές τῶν καταφρονημένων ραγιαδῶν. Οἱ ἥρωες, τιμωροὶ ἀμείλικτοι τῶν ἐγκλημάτων τῶν ἀγάδων καὶ τῶν γενιτσάρων, ξεφυτρώνουν παντοῦ, σ' ὅλη τὴν Κρήτη, καὶ γράφουν μὲ τὸ αἷμα τους σελίδες ἡρωισμοῦ ἐκπληκτικοῦ, λαμβανομένου ὑπόψει τοῦ τόπου, τοῦ χρόνου καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς των. Ὁ Καζάνης, ὁ Λόγιος, ὁ Ζωπατέρας, ὁ Μαλικούτης, ὁ Κόρακας, ὁ Μαστροχᾶς, οἱ Χάληδες, ὁ Χατζῆ Μιχάλης Γιάνναρης καὶ τόσοι ἄλλοι, ποὺ περιμένουν κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους μνημόσυνα καὶ ἀνάλογες τιμές, συνέχισαν τὸν ἀγῶνα τοῦ Δασκαλογιάννη μὲ τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτόν καὶ στὶς θυσίες ὀλοκλήρου τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, καί, παρὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὴ θέληση τῶν τότε ἰσχυρῶν, ξεπετάχτηκε

ἀπὸ τὰ κόκκαλα βγαλμένη

ἡ πολυπόθητη Λευτεριά.

Στὴ μνήμη ὅλων ἐκείνων, ποὺ πρόσφεραν τὸ τίμιο καὶ ἱερὸ αἷμα τους στὸ βωμὸ τῆς Ἐλευθερίας ποὺ μᾶς κληροδότησαν, προτείνω ἐνὸς λεπτοῦ σιωπῇ.

